

SPOSOBY FINANSOWANIA GOSPODARSTW ROLNICZYCH KORZYSTAJĄCYCH Z DOPLĄT BEZPOŚREDNICH ORAZ REALIZOWANE W NICH NAKŁADY INWESTYCYJNE

Leonard Smolarski

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Abstrakt. W opracowaniu przedstawiono opinie rolników korzystających z dopłat bezpośrednich dotyczące sposobów finansowania indywidualnych gospodarstw rolniczych oraz wydatkowania przez nich środków pieniężnych na inwestycje. Badania przeprowadzono metodą wywiadu bezpośredniego na próbie 80 gospodarstw rolniczych z województwa śląskiego, uczestniczących w PL-FADN. Przeprowadzone badania wykazały, że przed wprowadzeniem dopłat bezpośrednich dla większości rolników, zasadniczym sposobem finansowania gospodarstw rolniczych z obcych źródeł, były kredyty preferencyjne. W okresie korzystania z dopłat bezpośrednich rolnicy ponosili nakłady inwestycyjne głównie na zakup maszyn i urządzeń. Planowane przez nich inwestycje w budynki, budowle oraz maszyny i narzędzia rolnicze będą mieć charakter głównie remontowo-modernizacyjny. Największe zainteresowanie zakupem i dodzierżawieniem ziemi uprawnej przejawiają właściciele gospodarstw dużych, zarówno pod względem powierzchniowym, jak i wielkości ekonomicznej.

Słowa kluczowe: dopłaty bezpośrednie, nakłady inwestycyjne, gospodarstwa rolnicze, finansowanie działalności

WSTĘP

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej (UE) w 2004 roku rolnictwo i obszary wiejskie zostały objęte wspólną polityką rolną (WPR) oraz wsparciem w ramach różnorodnych unijnych funduszy pomocowych. Za najważniejsze jednak należy uznać dopłaty bezpośrednie, których skala finansowania i zakres oddziaływania w stosunku do właścicieli gospodarstw indywidualnych są największe. W Polsce

wprowadzono uproszczony systemem płatności bezpośrednich (tzw. systemem płatności obszarowych), który polega na wsparciu finansowym dla gospodarstw rolniczych przyznawanym proporcjonalnie do powierzchni uprawy, niezależnie od rodzaju prowadzonej działalności rolniczej¹. W latach 2004–2010 w ramach dopłat bezpośrednich polscy rolnicy otrzymali około 52 mld zł. Celem płatności bezpośrednich jest zabezpieczenie odpowiedniego poziomu dochodów rolników, bez potrzeby podwyższania cen dla konsumentów. Polscy rolnicy mogli więc inwestować we własne gospodarstwa, korzystając zarówno ze środków własnych oraz z kredytów i pożyczek, jak i bezzwrotnego kapitału obcego zewnętrznego, tj. dopłat bezpośrednich.

Pieniądze z dopłat bezpośrednich, wykorzystane w działalności produkcyjnej, stały się więc stabilnym źródłem środków finansowych, a zarazem przyczyniły się do zmiany struktury kapitałów w gospodarstwach rolniczych. Nie ma zgodności co do najkorzystniejszej struktury kapitału w finansowaniu działalności przedsiębiorstw. Większy udział kapitału własnego pozwala na ograniczenie ryzyka finansowego i stabilizację działalności gospodarczej [Franc-Dąbrowska 2010, s. 124–130]. Jednakże większy udział kapitału obcego w strukturze źródeł finansowania gospodarstw rolnych pozwala na prowadzenie niezbędnych inwestycji, przyspieszenie zmian strukturalnych prowadzących do poprawy pozycji konkurencyjnej, a także motywuje rolników do rozwoju prowadzonej przez nich działalności [Czudec 2008, s. 103–108]².

Trzeba podkreślić dużą rolę, jaką odgrywały płatności bezpośrednie w strukturze źródeł finansowania gospodarstw rolnych. Chaplin, Gorton, Davidova [2007, s. 361–376] stwierdzają, że uzyskiwane dopłaty stały się istotnym źródłem pozyskiwania kapitału, jednakże nie spowodowały poprawy wiarygodności wypłacalności w ocenie kredytodawców. Dopłaty obszarowe powiększając dochód uzyskany przez rolnika, miały wpływ na podjęte decyzje inwestycyjne. Brak zadłużenia bądź jego mały udział wraz z uzyskanymi dotacjami w gospodarstwach rolnych wpłynęły z kolei na poprawę efektywności gospodarowania,

¹ Ustawa o płatnościach bezpośrednich do gruntów rolnych z 18 grudnia 2003 r., Dz.U. 2004 nr 6, poz. 40; Ustawa o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej z 26 stycznia 2007 r., Dz.U. 2007 nr 35, poz. 217; Ustawa o zmianie ustawy o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej oraz ustawy o opłacie skarbowej z dnia 29 lutego 2008 r., Dz.U. 2008 nr 44, poz. 262, tekst jednolity Dz.U. 2008 nr 170, poz. 1051.

² Należy nadmienić, że koszty kapitału obcego są zazwyczaj niższe od kosztów kapitału własnego. Koniecznym jest zatem ukształtowanie optymalnej struktury kapitału, która będzie wyrażać takie proporcje kapitału własnego i długu, przy których średni koszt kapitału jest najniższy [Sierpińska, Jachna 2004, s. 289–298]. Franc-Dąbrowska i Kobus [2012, s. 77–89] proponują, aby koszt kapitału własnego traktować jako koszt transakcyjny wynikający z rzadkości dobra, jakim jest kapitał własny, oraz do lepszego wykorzystania tego zasobu, co wiąże się z wykorzystaniem pierwotnej funkcji praw własności.

mimo zrealizowania przez rolników konserwatywnej strategii inwestycyjnej. Wynika to z dość wysokiej rentowności wdrożonych inwestycji [Featherstone, Goodwin 1993, s. 67–71].

O rozwoju podmiotów gospodarczych najbardziej decydują inwestycje. Niezależnie od branży i formy własności przedsiębiorstwa zmuszone są do inwestowania, aby rozwijać działalność, a w niektórych sytuacjach utrzymać ją na dotychczasowym poziomie. Rolnictwo, pomimo że jest specyficznym działem gospodarki narodowej, nie odbiega w tej kwestii od innych działów. Konkurencja innych gospodarstw, rosnące wymagania odbiorców i wciąż rozwierające się nożyce cen zmuszają producentów rolnych do ponoszenia nakładów inwestycyjnych [Mikołajczyk 2010, s. 91–100]. Inwestowanie wymaga jednak zgromadzenia kapitału niezbędnego do pokrycia nakładów, które przyniosą efekt zawsze z pewnym opóźnieniem [Sierpińska, Jachna 2004, s. 324]. Z uwagi na stosunkowo mniej korzystną sytuację dochodową w rolnictwie, gromadzenie środków własnych na cele inwestycyjne w gospodarstwach rolniczych jest trudne. Istotną zmianę w tym względzie przyniosło wprowadzenie systemu płatności bezpośrednich. Dopłaty zwiększyły zdolność akumulacji środków na inwestycje dla części gospodarstw średnich i dużych. Rolnicy inwestując więcej środków własnych w gospodarstwo, chętniej współfinansują działalność kapitałem obcym³.

METODY BADAŃ

Celem badań było poznanie opinii rolników dotyczących sposobów finansowania indywidualnych gospodarstw rolniczych korzystających z dopłat bezpośrednich oraz wydatkowania w nich środków pieniężnych na inwestycje.

Dobór gospodarstw do badań był celowy. Wybrano indywidualne gospodarstwa rolne z terenu województwa śląskiego, uczestniczące w systemie FADN (Farm Accountancy Data Network) – europejskim systemie zbierania danych z gospodarstw rolnych, prowadzące rachunkowość rolną pod nadzorem Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut

³ Problem szacowania niezbędnych inwestycji w gospodarstwie, wiąże się ze zróżnicowanymi wymaganiami kapitałowymi w poszczególnych typach produkcji rolnej, kształtowany przez ich współzależny charakter posiadanych składników majątku [Reid, Bradford 1987, s. 64–77]. Zróżnicowany rozwój rynków kapitałowych w krajach europejskich przyczynił się do dywersyfikacji poziomu rozwoju rolnictwa oraz dostępności do zewnętrznych źródeł finansowania w tym sektorze gospodarki [Catherine, Phimister 2002, s. 1115–1129], kształtując tym samym strategię finansowania przyjęte przez rolników.

Badawczy (IERiGŻ-PIB)⁴. Obiekty znajdujące się w polu obserwacji Polskiego FADN, są to gospodarstwa towarowe, mające zasadniczy udział w tworzeniu wartości dodanej rolnictwa. Za takie uznaje się te, które mieszczą się w grupie gospodarstw wytwarzających w danym regionie FADN około 90% wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej. Ustalona liczebność próby Polskiego FADN, zaakceptowana przez Komisję Europejską, liczy obecnie 11 191 gospodarstw reprezentujących obszar całego kraju. W tej liczbie znalazło się 1426 gospodarstw z „Regionu 800 – Małopolska i Pogórze”, w którym klasyfikuje się 301 badanych gospodarstw z terenu województwa śląskiego. Spośród nich dokonano wyboru 80 gospodarstw, w których przeprowadzono badania z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu. Wyboru tych gospodarstw dokonano w sposób celowy, zgodnie z zaleceniami dotyczącymi minimalnej liczebności próby wybranej celowo, tj. 20–30% całej populacji⁵. Najważniejszym czynnikiem przy wyborze tej próby było odzwierciedlenie proporcji całej populacji gospodarstw prowadzących książki rachunkowości FADN w województwie śląskim i przeniesienie jej na wybrane gospodarstwa w zakresie liczebności w poszczególnych klasach wielkości ekonomicznej, typu rolniczego i powierzchni użytków rolnych (UR). Istotnym czynnikiem przy wyborze próby było również przestrzenne i równomierne usytuowanie gospodarstw z poszczególnych klas na terenie całego województwa, uwzględniając przy tym podział województwa śląskiego na subregiony. Ważnym kryterium wyboru gospodarstw było także uzyskanie zgody rolników na uczestnictwo w badaniach z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu i udostępnienia danych dla celów naukowo-badawczych. Warunkiem zasadniczym utworzenia tej grupy gospodarstw było składanie przez ich użytkowników wniosków o płatności obszarowe. Przy wyborze gospodarstw zastosowano zatem metodę doboru kwotowego (proporcjonalnego). Badania przeprowadzono w 2009 roku. Metodą badań był wywiad bezpośredni z właścicielami gospodarstw rolniczych z terenu województwa śląskiego. Na zadawane pytania rolnicy mogli udzielić więcej niż jedną odpowiedź.

Województwo śląskie zostało wybrane z uwagi na specyficzny charakter tego regionu, w którym gospodarstwa rolne położone są wokół terenów silnie uprzemysłowionych, z największą w kraju aglomeracją górnośląską (o znaczeniu europejskim), a rolnictwo jest bardzo zróżnicowane, zarówno pod względem wielkości gospodarstw, jak i charakteru produkcji. Dużo gospodarstw położonych jest na terenach miast i gmin miejsko-wiejskich.

⁴ Ustawa o zbieraniu i wykorzystywaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych z 29 listopada 2000 r., Dz.U. 2001 nr 3, poz. 20.

⁵ Szczegółowy opis metod doboru próby znajduje się w opracowaniu: B. Klepacki 1984: Wybór próby w badaniach ekonomiczno-rolniczych, Wydawnictwo SGGW-AR, Warszawa, s. 1–20.

Gospodarstwa rolne podzielono według kryterium typu rolniczego, powierzchni użytków rolnych (UR) oraz wielkości ekonomicznej (ESU)⁶. W ramach typu rolniczego analizowano gospodarstwa w następujących grupach: uprawy polowe, zwierzęta żywione w systemie wypasowym (razem z krowami mlecznymi), zwierzęta ziarnożerne oraz mieszane. Natomiast ze względu na powierzchnię UR wydzielono cztery grupy obszarowe: małe (< 10 ha), średnio małe (10–20 ha), średnio duże (20–30 ha) oraz duże (> 30 ha). Gospodarstwa grupowano również według wielkości ekonomicznej, określanej sumą standardowych nadwyżek bezpośrednich⁷ wszystkich rodzajów działalności występujących w gospodarstwie rolniczym. Wielkość ekonomiczna była mierzona w jednostkach ESU (1 ESU = 1200 euro). Gospodarstwa pogrupowano według następujących klas wielkości ekonomicznej: małe (2–8 ESU), średnio małe (8–16 ESU), średnio duże (16–40 ESU) oraz duże (> 40 ESU).

WYNIKI BADAŃ

W tabeli 1 przedstawiono sposoby finansowania gospodarstw rolnych z obcych źródeł w okresie sprzed otrzymywania wsparcia z tytułu dopłat oraz w czasie otrzymywania dopłat bezpośrednich. Najwięcej (średnio 68%) badanych korzystało z kredytów preferencyjnych. W grupie gospodarstw 16–40 ESU skorzystało z nich 81% rolników, a nieznacznie mniej w tych powyżej 40 ESU (71%). Rolnicy z gospodarstw obszarowo największych (> 30 ha) również w sposób znaczący wykorzystywali ten sposób dofinansowania (78%). W związku z tym, że była to wtedy najbardziej dostępna forma pomocy, 56% gospodarstw małych (< 10 ha) pozyskało takie środki. Zdaniem 63% właścicieli gospodarstw o typie uprawy polowe, kredyty preferencyjne były najlepszym sposobem finansowania gospodarstw, a rolnicy z gospodarstw o typie zwierzęta wypasowe takiej odpowiedzi udzielili w 71%. Z kredytów w rachunku bieżącym korzystało średnio 21% rolników, głównie z gospodarstw powyżej 30 ha (34%), w grupie 8–16 ESU (31%) oraz o typie uprawy polowe – także 31%. Z pożyczek prywatnych oraz od rodziny bądź znajomych korzystało średnio 16% rolników. Najmniej liczna okazała się grupa

⁶ ESU (ang. european size unit) – europejska jednostka wielkości.

⁷ Standardowa nadwyżka bezpośrednia jest nadwyżką wartości produkcji danej działalności rolniczej nad wartością kosztów bezpośrednich w przeciętnych dla danego regionu warunkach produkcji. W celu wyeliminowania wpływu zmian w produkcji (np. wywołanych złą pogodą) lub cen produktów i środków produkcji, do obliczeń przyjmowane są średnie z trzech lat odpowiedniego okresu, na podstawie uśrednionych danych rocznych z danego regionu. Z tego właśnie powodu pojęcie nadwyżki bezpośredniej zostało uzupełnione terminem „standardowa” [Bocian, Malanowska 2012, s. 8].

TABELA 1. Finansowanie gospodarstw rolnych z obcych źródeł przed otrzymaniem wsparcia z tytułu dopłat bezpośrednich i obecnie

Treść kwestionariusza	Udział opinii rolników w zależności od (% ^a)												Średnio
	powierzchni UR (ha)				typu rolniczego ^b				wielkości ekonomicznej (ESU)				
	< 10	10-20	20-30	> 30	1	4	5	7 i 8	2-8	8-16	16-40	> 40	
1. Z jakich obcych źródeł finansowania korzystał/a Pan/i przed otrzymaniem wsparcia finansowego w postaci dopłat bezpośrednich?													
a) nie korzystałem z żadnych	33	27	27	7	0	14	8	30	33	17	8	14	18
b) z komercyjnych kredytów bankowych	33	7	7	7	19	7	31	0	17	3	8	29	10
c) z komercyjnych kredytów zaciągniętych w innych instytucjach niż bank	0	0	0	2	0	0	8	0	0	0	4	0	1
d) z prywatnych pożyczek	0	0	0	5	0	0	0	5	6	3	0	0	3
e) z kredytów preferencyjnych	56	60	53	78	63	71	69	68	50	66	81	71	68
f) z kredytów w rachunku bieżącym	11	0	13	34	31	0	23	24	6	31	23	14	21
g) z pożyczek od rodziny, bądź znajomych	11	20	13	10	19	21	23	3	6	17	15	0	13
h) inne odpowiedzi	11	7	13	0	13	7	0	3	11	7	0	0	5
2. Z jakich obcych źródeł finansowania korzysta Pan/i teraz?													
a) nie korzystam z żadnych	44	40	40	20	13	21	31	41	56	24	23	14	30
b) z komercyjnych kredytów bankowych	11	0	0	10	0	0	15	8	0	10	4	14	6
c) z prywatnych pożyczek	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
d) z kredytów preferencyjnych	33	40	53	63	75	50	38	51	33	62	54	71	54
e) z kredytów w rachunku bieżącym	0	0	14	34	25	7	15	24	0	24	23	43	20
f) z pożyczek od rodziny, bądź znajomych	11	20	7	10	13	21	8	8	6	14	12	14	11
g) inne odpowiedzi	22	7	0	2	6	14	0	3	17	0	0	14	5

^a Łączna liczba odpowiedzi na wszystkie pytania może być większa (lub mniejsza) od 100%, ponieważ badani rolnicy mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź. Udział opinii rolników wyrażony jest więc w % wskazań.

^b Oznaczenia numeryczne typów rolniczych gospodarstw zgodne z Polskim FADN: uprawy polowe (1), zwierzęta żywione w systemie wypasowym razem z krowami mlecznymi (4), zwierzęta ziarnożerne (5), mieszane (7 i 8).

Źródło: Opracowanie własne.

rolników korzystająca z komercyjnych kredytów bankowych, bo stanowiła 10% wskazań, a wśród nich 33% to prowadzący gospodarstwa o powierzchni poniżej 10 ha. Były to jednak w większości gospodarstwa, których wielkość ekonomiczna przekraczała 40 ESU (29%) oraz o typie zwierzęta ziarnożerne (31%), a więc o intensywnym sposobie gospodarowania. Z obcych źródeł finansowania nie skorzystało 18% rolników.

W okresie korzystania z dopłat bezpośrednich zmniejszył się udział wykorzystania kredytów preferencyjnych, gdyż takich wskazań udzieliło średnio 54%. Zmieniły się również proporcje wykorzystania tej formy pomocy w poszczególnych grupach rolników. Najwięcej rolników (75%) jest wspierana z tego tytułu w gospodarstwach o typie uprawy polowe, co potwierdza fakt wykorzystywania przez te gospodarstwa w znacznym stopniu preferencyjnych kredytów nawozowych. Nie zmienił się udział wsparcia kredytami preferencyjnymi w grupie gospodarstw powyżej 40 ESU (71% wskazań), w gospodarstwach największych obszarowo (> 30 ha) natomiast udział korzystania z tych kredytów nieznacznie zmniejszył się (63% wskazań). Rolnicy z gospodarstw najmniejszych ograniczyli zainteresowanie kredytami preferencyjnymi – zarówno w grupie poniżej 10 ha, jak i w gospodarstwach 2–8 ESU korzysta z tej formy 33% rolników. Potwierdza to fakt, że środki finansowe z płatności bezpośrednich spowodowały zmniejszenie korzystania z innych form wsparcia w tej grupie gospodarstw. Średnio 30% rolników nie korzysta z obcych źródeł finansowania, a rodzina bądź znajomi wspomagają badanych rolników pożyczkami w 11%. Z bankowych kredytów komercyjnych korzysta średnio 6% rolników, a najczęściej wskazań w tym zakresie (14%) dokonano w gospodarstwach powyżej 40 ESU. Przeciętne wykorzystanie kredytów w rachunku bieżącym prawie nie uległo zmianie i wynosi 20%, z tej formy wsparcia natomiast nie korzystają rolnicy z gospodarstw obszarowo małych (< 20 ha) oraz z tych w przedziale 2–8 ESU.

W okresie korzystania z dopłat bezpośrednich rolnicy ponosili nakłady inwestycyjne głównie na zakup maszyn i urządzeń (tab. 2). Zdaniem 80% rolników, na ten cel przeznaczali oni środki finansowe. W następnej kolejności inwestowali w ulepszanie (modernizację) istniejących obiektów w gospodarstwie (46%) oraz w zakup środków do transportu (30%) i ziemi (23%). Dokonywano także zakupu materiałów budowlanych (15%) i zwierząt hodowlanych (13%). Najmniej środków wydawano na budowę budynków (6%) i ich zakup (3%). Pomimo otrzymywania płatności bezpośrednich, w opinii 3% badanych nie poczyniono żadnych inwestycji w gospodarstwie w ciągu ostatnich 4 lat.

Najwięcej środków na zakup maszyn i urządzeń przeznaczyci rolnicy w grupie gospodarstw 16–40 ESU (96% wskazań) oraz w gospodarstwach powyżej 30 ha (95% wskazań). Nieznacznie mniej środków na ten cel przeznaczano w gospodarstwach powyżej 40 ESU (86% wskazań) i w tych z przedziału obszarowego 20–30 ha (80% wskazań). Według opinii 50–67% rolników z gospodarstw

TABELA 2. Nakłady inwestycyjne realizowane w okresie korzystania z dopłat bezpośrednich

Treść kwestionariusza	Udział opinii rolników w zależności od (%)												Średnio
	powierzchni UR (ha)				typu rolniczego				wielkości ekonomicznej (ESU)				
	< 10	10-20	20-30	> 30	1	4	5	7 i 8	2-8	8-16	16-40	> 40	
1. Proszę zaznaczyć na jaki cel w ciągu ostatnich 4 lat zostały poniesione nakłady inwestycyjne w Pana/i gospodarstwie?													
a) zakup ziemi	11	13	7	34	44	21	15	16	11	14	38	29	23
b) zakup maszyn i urządzeń	67	47	80	95	81	79	92	76	50	83	96	86	80
c) zakup budynków i budowli	0	0	0	5	0	0	8	3	0	0	4	14	3
d) zakup środków transportu	11	7	40	39	44	7	15	38	11	38	27	57	30
e) zakup zwierząt hodowlanych	11	27	0	12	6	7	23	14	28	3	15	0	13
f) zakup materiałów budowlanych	0	13	7	22	6	14	0	24	6	21	15	14	15
g) budowa budynków	0	0	13	7	0	7	8	8	0	7	12	0	6
h) ulepszenie (modernizacja) istniejących obiektów w gospodarstwie	67	60	60	32	25	50	54	51	39	59	38	43	46
i) inne odpowiedzi	22	7	0	5	6	14	0	5	17	3	4	0	6
j) nie poczyniłem/am żadnych inwestycji w gospodarstwie w ciągu ostatnich 4 lat	11	7	0	0	0	7	0	3	11	0	0	0	3
2. Jak finansował/a Pan/i nakłady inwestycyjne realizowane w ciągu ostatnich 4 lat?													
a) środkami własnymi	78	80	80	75	63	64	85	86	72	76	81	86	78
b) środkami pochodzącymi z dopłat bezpośrednich	11	67	40	41	50	57	15	43	44	38	50	29	43
c) środkami pochodzącymi z innych programów pomocowych i dotacji	44	33	20	20	31	21	23	24	44	17	19	29	25
d) komercyjnym kredytem krótkoterminowym zaciągniętym w banku	0	13	0	15	13	14	0	11	11	10	4	29	10
e) komercyjnym kredytem długoterminowym zaciągniętym w banku	0	0	0	7	13	0	0	3	0	3	4	14	4
f) preferencyjnym kredytem krótkoterminowym	11	7	20	22	19	7	23	19	6	24	19	14	18
g) częściowo środkami własnymi i głównie komercyjnym kredytem długoterminowym zaciągniętym w banku	0	0	7	2	0	0	8	3	0	3	4	0	3
h) głównie środkami własnymi i częściowo komercyjnym kredytem długoterminowym zaciągniętym w banku	0	7	0	10	6	14	8	3	6	3	12	0	6
i) pożyczką od rodziny bądź znajomych	11	0	0	7	6	0	15	3	0	3	12	0	5
j) leasingiem	0	0	0	7	6	7	0	3	0	0	4	29	4
k) inne odpowiedzi	33	20	13	22	19	43	23	14	17	21	23	29	21

Źródło: Opracowanie własne.

najmniejszych (2–8 ESU i poniżej 10 ha), środki finansowe wydawano na maszyny i urządzenia. Wśród prowadzących gospodarstwa o typie zwierzęta ziarnożerne takich odpowiedzi udzieliło 92% rolników, a w grupie o typie upraw polowych stanowiło to 81%. Nieco mniej rolników wyraziło taką opinię w gospodarstwach o typie zwierzęta wypasowe (79%) i w tych o typie mieszanym (76%).

Rolnicy z gospodarstw najmniejszych obszarowo (< 10 ha) dokonują w nich najwięcej ulepszeń i modernizacji istniejących obiektów (67%), z gospodarstw największych zaś taką opinię wyraziło tylko 32% badanych. W gospodarstwach wydzielonych ze względu na wielkość ekonomiczną zakres tak udzielonej odpowiedzi kształtował się w granicach od 39% dla 2–8 ESU do 59% dla 8–16 ESU. Najmniej ulepszeń i modernizacji dokonuje się w gospodarstwach o typie uprawy polowe (25%), w pozostałych typach 50–54% rolników opowiedziało się za ich wykonywaniem. Wydaje się to zrozumiałe, ponieważ utrzymanie obiektów inwentarskich jest znacznie bardziej kosztochłonne niż magazynów i pomieszczeń do produkcji roślinnej.

W dużych gospodarstwach skala zakupów środków transportu była największa. Za ich realizacją w gospodarstwach powyżej 40 ESU opowiedziało się 57% rolników, a w grupach gospodarstw powyżej 20 ha stanowiło to prawie 40%.

Opinię taką podzielali szczególnie rolnicy kierujący gospodarstwami o typie uprawy polowe (44%). Potwierdza się więc, że właśnie ten typ produkcji wymaga zastosowania dużej różnorodności maszyn rolniczych, przydatnych do wykonywania wielu zabiegów agrotechnicznych. W gospodarstwach o typie zwierzęta wypasowe zakupuje się najmniej środków do transportu (7% wskazań). Może to wynikać z faktu, że gospodarując na trwałych użytkach zielonych, rolnicy rzadziej wymieniają środki transportu na nowe, gdyż zmiany technologiczne w uprawie łąk i pastwisk nie są tak duże jak w przypadku upraw polowych.

W okresie korzystania z dopłat bezpośrednich rolnicy dokonywali zakupu ziemi – średnio 23% rolników wskazało, że środki inwestycyjne przeznacza na ten cel. Przeważały w tym gospodarstwa największe (> 30 ha i > 16 ESU), a udział każdej z tych grup wynosił około 30%. Najmniejsza akceptacja dla tej odpowiedzi (11%) wystąpiła wśród rolników z grupy gospodarstw w przedziale obszarowym 20–30 ha. Można więc założyć, że udział tej grupy w strukturze gospodarstw rolnych nie ulegnie zbyt szybkiej zmianie. W opinii rolników z gospodarstw poniżej 10 ha, nie zakupuje się w ogóle materiałów budowlanych oraz nie buduje się nowych budynków inwentarskich. W nowe budynki nie inwestują też rolnicy z najmniejszej pod względem wielkości ekonomicznej grupy.

W większości rolnicy finansowali nakłady inwestycyjne ze środków własnych (średnio 78% wskazań) i nie było znaczących odchyień w poszczególnych grupach gospodarstw. Średnio 43% rolników angażowało w tym celu środki pochodzące z płatności bezpośrednich, lecz najmniej środków z tego tytułu (11%)

przeznaczali rolnicy z grupy gospodarstw o powierzchni poniżej 10 ha. W strukturze wydatków na finansowanie nakładów inwestycyjnych 25% rolników wskazało na wykorzystanie środków finansowych pochodzących z innych programów pomocowych i dotacji. Badani wskazali również na korzystanie z krótkoterminowych kredytów bankowych preferencyjnych (18%) i komercyjnych (10%). Tylko 4% rolników z największych gospodarstw opowiedziało się za zaciąganiem w bankach długoterminowych kredytów komercyjnych. Z tego w 14% były to gospodarstwa powyżej 40 ESU, w 7% powyżej 30 ha i w 13% gospodarstwa typie rolniczym uprawy polowe. Właściciele gospodarstw najmniejszych nie korzystali z tego typu usługi bankowej, a także nie wykorzystywali formy leasingu, który był stosowany w przypadku 4% badanych i to przeważnie w gospodarstwach największych (> 40 ESU).

W tabeli 3 przedstawiono odpowiedzi rolników dotyczące planowanych przez nich w przyszłości inwestycji w budynki i budowle gospodarskie oraz maszyny rolnicze. Średnio 66% z nich zamierza modernizować i rozbudowywać istniejące już obiekty gospodarskie. Najwięcej takich wskazań było w grupie rolników z gospodarstw o powierzchni 10–20 ha (87%), w tych o typie uprawy polowe (76%) i 16–40 ESU (69%). Budowę całkowicie nowych obiektów gospodarskich planuje średnio 9% rolników. Opinię taką w szczególności podzielali rolnicy z gospodarstw powyżej 20 ha (13%), powyżej 16 ESU (15%) oraz w tych typach uprawy polowe (19%) i zwierzęta wypasowe (14%). Badani stwierdzili, że modernizacja starych i budowa nowych obiektów dotyczyć będzie głównie obór (28% wskazań) oraz chlewni i tuczarni (25% wskazań).

Odpowiedzi rolników dotyczące planowanej strategii wykorzystania maszyn i narzędzi rolniczych w gospodarstwach były stosunkowo zróżnicowane. Średnio 65% z nich chce ją realizować poprzez naprawę i remont dotychczas posiadanych maszyn, urządzeń i narzędzi rolniczych lub środków transportu. Zakupu nowych maszyn, urządzeń i narzędzi lub środków transportu planuje dokonać średnio 41% badanych, a z używanych chciałoby skorzystać 20%. Jest też grupa 11% rolników, która gotowa jest skorzystać z usług mechanizacyjnych innych osób lub wyspecjalizowanych w tym jednostek.

Tabela 4 przedstawia planowanie zakupu i dzierżawienia ziemi uprawnej. Zakup ziemi w przyszłości planuje 34% rolników, a średnio 31% stwierdziło, że nie ma takiego zamiaru. Udział odpowiedzi badanych, którzy jeszcze nie byli zdecydowani, czy zakupią ziemię w przyszłości, stanowił 35%. Największe zainteresowanie zakupem ziemi przejawiali właściciele gospodarstw dużych (> 40 ESU – 57% wskazań i > 20 ha – 40% wskazań) oraz w tych o typie uprawy polowe (56% wskazań). Tylko rolnicy z grupy gospodarstw poniżej 10 ha nie byli zainteresowani zakupem ziemi. Dla 19% rolników zasadniczą przyczyną podjęcia decyzji o zakupie ziemi jest konieczność zwiększenia powierzchni UR do produkcji roślinnej, a dla 10% – potrzeba zintensyfikowania produkcji

TABELA 3. Planowane inwestycje w budynki i budowle gospodarskie oraz maszyny rolnicze

Treść kwestionariusza	Udział opinii rolników w zależności od (%)												Średnio
	powierzchni UR (ha)				typu rolniczego				wielkości ekonomicznej (ESU)				
	< 10	10-20	20-30	> 30	1	4	5	7 i 8	2-8	8-16	16-40	> 40	
1. W jaki sposób będzie Pan/i inwestować w budynki i budowle gospodarskie?													
a) poprzez budowę całkowicie nowych obiektów gospodarskich	0	0	13	12	19	14	8	3	0	7	15	14	9
b) poprzez rozbudowę istniejących obiektów gospodarskich	0	7	7	7	13	7	8	3	0	14	4	0	6
c) poprzez modernizację istniejących obiektów gospodarskich	44	80	53	59	63	64	54	59	67	55	65	43	60
d) nie będą prowadzone żadne prace w tym zakresie	56	20	27	22	25	21	23	30	28	28	19	43	26
e) inne odpowiedzi	0	0	0	7	0	0	8	5	6	3	4	0	4
Jeśli zaznaczył Pan/i odpowiedź a), b) lub c) to jakiego rodzaju będą to obiekty:													
a) obora	11	40	20	29	13	50	8	32	33	28	27	14	28
b) chlewnia (tuczarnia)	11	27	40	22	19	7	46	27	22	31	19	29	25
c) stodoła	11	13	0	10	0	14	8	11	17	0	12	14	9
d) garaż	11	13	7	12	19	14	0	11	11	3	19	14	11
e) magazyn	11	0	7	15	25	7	0	8	11	7	12	14	10
f) silos zbożowy	0	20	13	12	19	14	8	11	17	14	8	14	13
g) silos kiszonkowy	0	7	0	2	0	14	0	0	0	3	4	0	3
h) płyta gnojowa	0	7	0	5	0	7	0	5	6	3	4	0	4
i) inne odpowiedzi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2. Jak zamierza Pan/i realizować w gospodarstwie strategię wykorzystania maszyn i narzędzi rolniczych?													
a) zakup nowych maszyn, urządzeń i narzędzi rolniczych lub środków transportu	33	20	40	51	50	29	38	43	22	52	35	71	41
b) zakup używanych maszyn, urządzeń i narzędzi rolniczych lub środków transportu	0	20	13	27	19	14	15	24	22	21	19	14	20
c) naprawa i remont dotychczas posiadanych maszyn, urządzeń i narzędzi rolniczych lub środków transportu	78	80	67	56	50	79	46	73	83	62	62	43	65
d) korzystanie z usług mechanicznych innych osób lub wyspecjalizowanych jednostek	0	27	7	10	19	29	8	3	17	14	8	0	11
e) inne odpowiedzi	0	0	13	2	6	0	15	0	0	3	8	0	4

Źródło: Opracowanie własne.

TABELA 4. Planowanie zakupu i dzierżawienia ziemi uprawnej

Treść kwestionariusza	Udział opinii rolników w zależności od (%)												Średnio
	powierzchni UR (ha)				typu rolniczego				wielkości ekonomicznej (ESU)				
	< 10	10-20	20-30	> 30	1	4	5	7 i 8	2-8	8-16	16-40	> 40	
1. Czy bierze Pan/i pod uwagę zakup ziemi w przyszłości?													
a) tak	0	27	40	41	56	7	23	38	22	31	38	57	34
b) nie	78	27	40	20	13	21	46	38	44	28	31	14	31
c) trudno powiedzieć	22	47	20	39	31	71	31	24	33	41	31	29	35
Jeśli zaznaczył/a Pan/i odpowiedź a) „tak”, to przyczyną podjęcia takiej decyzji jest:													
a) zwiększenie wysokości dopłat bezpośrednich do gospodarstwa	0	7	7	0	0	0	0	5	6	0	4	0	3
b) konieczność zwiększenia powierzchni użytków rolnych do produkcji roślinnej	0	13	20	24	38	7	8	19	6	21	27	14	19
c) zintensyfikowanie produkcji zwierzęcej i związane z tym zwiększenie powierzchni paszowej	0	13	13	10	0	0	15	16	11	7	12	14	10
d) inne odpowiedzi	0	0	7	0	6	0	0	0	6	0	0	0	1
Jeśli zaznaczył/a Pan/i odpowiedź b) „nie”, to przyczyną podjęcia takiej decyzji jest:													
a) brak odpowiednich środków finansowych ze względu na wysoką cenę ziemi	22	7	33	15	6	14	23	22	11	17	23	14	18
b) brak dodatkowej siły roboczej	11	0	7	7	6	0	15	5	6	3	12	0	6
c) nie zamierzam powiększać skali produkcji rolniczej	22	20	0	0	0	0	0	14	22	3	0	0	6
d) inne odpowiedzi	11	0	13	0	0	7	15	0	6	3	4	0	4
2. Czy bierze Pan/i pod uwagę dzierżawienie (np. od sąsiada) ziemi w przyszłości?													
a) tak jestem zainteresowany dzierżawieniem co najmniej takiej powierzchni użytków rolnych jaką obecnie uprawiam w gospodarstwie	0	7	20	29	38	7	8	22	6	28	19	29	20
b) tak jestem zainteresowany dzierżawieniem niewielkiej powierzchni użytków rolnych	0	27	47	24	25	36	23	24	17	21	38	29	26
c) nie	78	33	20	20	25	36	23	30	56	24	19	14	29
d) trudno powiedzieć	22	33	13	27	13	21	46	24	22	28	23	29	25
Jeśli zaznaczył/a Pan/i odpowiedź a) lub b), to przyczyną podjęcia takiej decyzji jest:													
a) konieczność zwiększenia powierzchni użytków rolnych do produkcji roślinnej	0	7	20	29	44	7	8	19	6	24	19	43	20
b) korzystna lokalizacja w pobliżu dotychczas prowadzonego gospodarstwa	0	7	47	20	31	14	23	16	11	24	19	29	20
c) zwiększenie wysokości dopłat bezpośrednich, przypadających z tytułu użytkowania dzierżawionej ziemi	0	0	0	2	6	0	0	0	0	3	0	0	1
d) inne odpowiedzi	11	0	7	7	6	7	8	5	6	3	8	14	6
Jeśli zaznaczył/a Pan/i odpowiedź c) „nie”, to przyczyną podjęcia takiej decyzji jest:													
a) brak możliwości dzierżawienia dobrej jakości ziemi, położonej w pobliżu gospodarstwa	33	7	7	15	25	14	0	14	22	7	15	14	14
b) nie zamierzam powiększać skali produkcji rolniczej	33	7	7	5	0	14	15	8	22	7	4	0	9

Źródło: Opracowanie własne.

zwierzęcej i związane z tym zwiększenie powierzchni paszowej. Tylko dla 3% rolników motywem zakupu ziemi jest zwiększenie wysokości dopłat bezpośrednich do gospodarstwa. Oznacza to, że w odczuciu zdecydowanej większości rolników ziemia traktowana jest jako warsztat pracy, a dopłaty służą tylko do rekompensaty poniesionych przez nich kosztów i nie są ich zasadniczym celem. Z odpowiedzi rolników wynika, że zasadniczą przyczyną, dla której nie planują zakupu ziemi, jest jej zbyt wysoka cena (18% wskazań). Z innych przyczyn małego zainteresowania zakupem ziemi wymieniają brak dodatkowej siły roboczej oraz brak zamiaru powiększania skali produkcji rolniczej.

Średnio 46% rolników planuje dodzierżawienie ziemi w przyszłości. Zasadniczą przyczyną zainteresowania taką formą gospodarowania jest zwiększenie powierzchni UR do produkcji roślinnej i korzystna lokalizacja dodzierżawionych działek rolnych w pobliżu własnego gospodarstwa rolnego. Około 30% rolników nie jest zainteresowana zaplanowaniem wydzierżawienia gruntów rolnych, a za główną przyczynę takiego postępowania uznają brak możliwości dodzierżawiania dobrej jakości ziemi położonej w pobliżu ich gospodarstw i brak zamiaru powiększania skali produkcji rolniczej.

WNIOSKI

Celem badań było poznanie opinii rolników dotyczących sposobów finansowania indywidualnych gospodarstw rolniczych korzystających z dopłat bezpośrednich oraz wydatkowania w nich środków pieniężnych na inwestycje. W opracowaniu na podstawie opinii rolników dokonano analizy sposobów finansowania oraz realizacji przez nich nakładów inwestycyjnych w gospodarstwach rolniczych. Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski:

1. Przed wprowadzeniem dopłat bezpośrednich dla większości rolników, zasadniczym sposobem finansowania gospodarstw rolniczych z obcych źródeł były kredyty preferencyjne. W okresie korzystania z dopłat bezpośrednich w gospodarstwach najmniejszych (zarówno pod względem obszarowym, jak i wielkości ekonomicznej) zainteresowanie kredytami preferencyjnymi oraz wsparciem finansowym z innych źródeł znacząco zmniejszyło się. Udział wsparcia kredytami preferencyjnymi w grupie gospodarstw największych pod względem ekonomicznym natomiast nie zmienił się, a w tych o typie uprawy polowe zwiększył się.
2. W okresie korzystania z dopłat bezpośrednich rolnicy ponosili nakłady inwestycyjne głównie na zakup maszyn i urządzeń. Najwięcej środków na ten cel przeznaczali właściciele gospodarstw największych (zarówno pod względem obszarowym, jak i wielkości ekonomicznej) oraz w tych o typach zwierzęta-ziarnożerne i uprawy polowe. W większości rolnicy finansowali nakłady

- inwestycyjne ze środków własnych oraz z pieniędzy pochodzących z programów pomocowych i dotacji, głównie z dopłat bezpośrednich.
3. Większość rolników planuje inwestować w budynki i budowle poprzez modernizację istniejących obiektów gospodarskich. Niewielu właścicieli gospodarstw planuje budowę całkowicie nowych obiektów gospodarskich – są to głównie rolnicy z gospodarstw największych pod względem obszarowym i wielkości ekonomicznej oraz z tych o typach uprawy polowe i zwierzęta wypasowe. Planowana przez rolników strategia wykorzystania maszyn i narzędzi rolniczych w gospodarstwach najmniejszych (< 20 ha oraz 2–8 ESU) polega głównie na ich naprawach i remontach. Zakup nowych maszyn, urządzeń, narzędzi rolniczych i środków transportu głównie będą realizować właściciele gospodarstw największych (> 30 ha oraz > 40 ESU).
 4. Największe zainteresowanie zakupem i dodzierżawieniem ziemi uprawnej przejawiają właściciele gospodarstw dużych (zarówno pod względem powierzchniowym, jak i wielkości ekonomicznej) oraz tych o typie uprawy polowe. Zasadniczą barierą zakupu i dzierżawy ziemi przez rolników gospodarstw najmniejszych (< 10 ha) jest jej zbyt wysoka cena. Dla większości rolników ziemia traktowana jest jako warsztat pracy, a dopłaty służą tylko do rekompensaty poniesionych przez nich kosztów i nie są ich zasadniczym celem.

Spis literatury

- BOCIAN M., MALANOWSKA B. 2012: Wyniki standardowe uzyskane przez indywidualne gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2008 r., Wydawnictwo IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- CATHERINE B., PHIMISTER E. 2002: Does capital market structure affect farm investment? A comparison using French and British Farm – panel data, *American Agriculture Journal of Economics* 84 (4), pp. 1115–1129.
- CHAPLIN H., GORTON M., DAVIDOVA S. 2007: Impediments to the Diversification of Rural Economies in Central and Eastern Europe. Evidence from Small-scale Farms in Poland, *Regional Studies* 41 (3), pp. 361–376.
- CZUDEK A. 2008: Wyposażenie w czynniki wytwórcze a konkurencyjność gospodarstw rolniczych, *Roczniki Naukowe SERiA* 10 (3), s. 103–108.
- FEATHERSTONE A.M., GOODWIN B.K. 1993: Factors influencing a farmer's decision to invest in long-term conservation improvements, *Land Economics* 69 (1), pp. 67–81.
- FRANC-DĄBROWSKA J. 2010: Teoretyczne i praktyczne aspekty gospodarowania zyskiem w przedsiębiorstwach rolniczych, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- FRANC-DĄBROWSKA J., KOBUS P. 2012: Koszt kapitału własnego – dylematy wyceny, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* 1, s. 77–89.
- KLEPACKI B. 1984: Wybór próby w badaniach ekonomiczno-rolniczych, Wydawnictwo SGGW-AR, Warszawa.

- MIKOŁAJCZYK J. 2010: Wyniki ekonomiczne a nakłady inwestycyjne w indywidualnych gospodarstwach rolnych uczestniczących w polskim FADN w zależności od typu rolniczego, *Problemy Rolnictwa Światowego* 10 (1), s. 91–100.
- REID D.W., BRADFORD G.L. 1987: A farm firm model of machinery investment decisions, *American Agriculture Economics Association* 61, pp. 64–77.
- SIERPIŃSKA M., JACHNA T. 2004: Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Ustawa o zbieraniu i wykorzystywaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych z 29 listopada 2000 r., Dz.U. 2001 nr 3, poz. 20.
- Ustawa o płatnościach bezpośrednich do gruntów rolnych z 18 grudnia 2003 r., Dz.U. 2004 nr 6, poz. 40.
- Ustawa o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej z 26 stycznia 2007 r., Dz.U. 2007 Nr 35, poz. 217.
- Ustawa o zmianie ustawy o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej oraz ustawy o opłacie skarbowej z dnia 29 lutego 2008 r., Dz.U. 2008 nr 44, poz. 262, tekst jednolity Dz.U. 2008 nr 170, poz. 1051.

OPTIONS OF FINANCING FARMS RECEIVING DIRECT PAYMENTS AND THEIR INVESTMENT OUTLAYS

Abstract. The paper presents the opinions of farmers receiving direct payments on financing of individual farms and spending their money on investments. The studies covered the method of the direct interview on the sample of 80 farms (located in Silesian Voivodeship), participating in the PL-FADN. It was presented that in the period before the introduction of direct payments for most farmers, the main method of financing the farms from external sources, they were preferential credits. In the period after the introduction of direct payments, farmers invested mainly for the purchase of machinery and equipment. The planned investments in buildings, structures, agricultural machinery and tools will refer to repair and modernization. The owners of large farms (both in terms of the area and the economic size) were highly interested in purchase of agricultural land and additional land tenure.

Key words: direct payments, investment outlays, farms, financing activity

